

Postawy Polaków wobec aborcji w latach 1989-2023

The Attitudes of Poles towards Abortion
between 1989 and 2023

MIKOŁAJ GĘBKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Teologiczny, Polska

mgebka@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-1421-5411>

Abstract: The article presents the attitudes of Poles towards abortion observed over time. The first part presents the notions of the general public, while the second focuses on the opinions of young people. For over two decades the acceptance of abortion was steadily becoming less and less common among Polish people. However, in 2016, when the issue of abortion became yet again the subject of legal, political and social debates, the percentage of Poles who oppose abortion started to decrease. Recently, young people display more liberal approaches towards the issue of abortion than the notions present in the general population. This correlates with the growing percentage of young people – especially women – who describe their political views as leftist. Subject scientific research: attitudes of Poles towards abortion; aim: presentation and analysis of changes of attitudes of Poles towards abortion; method: desk research.

Keywords: social opinion surveys; abortion; youth

Abstrakt: W artykule zaprezentowano zarejestrowane na przestrzeni lat zmiany w podejściu Polaków do aborcji. W pierwszej części przedstawiono stosunek ogółu respondentów do tego zagadnienia, w drugiej skupiono się na opiniach ludzi młodych. Polacy przez ponad dwie dekady stawali się coraz mniej przychylni aborcji, jednakże od roku 2016, kiedy problem aborcji po raz kolejny stał się przedmiotem sporów prawnych, politycznych i społecznych, odsetek przeciwników aborcji zaczął powoli spadać. W ostatnim okresie młodzi ludzie podchodzą do problemu aborcji bardziej liberalnie niż ogół

respondentów, równocześnie wzrósł wśród młodych ludzi – a w szczególności wśród kobiet – odsetek deklaracji poglądów lewicowych. Przedmiot badań naukowych: postawy Polaków wobec aborcji; cel: prezentacja i analiza przemian stosunku Polaków do aborcji; metoda: analiza danych zastanych.

Słowa kluczowe: badania opinii społeczne; aborcja; młodzież

Wprowadzenie

Aborcja jest zjawiskiem towarzyszącym ludzkości od wielu wieków. Wzbudza różne odczucia, często generuje bardzo silne emocje. Problem aborcji, jej dopuszczalności, kwestia jej penalizacji bądź uznania za prawo człowieka etc. są tematem – jeśli nie wciąż obecnym, to przynajmniej cyklicznie powracającym – przekazów medialnych czy dyskusji na płaszczyźnie politycznej, stając się np. przedmiotem działań legislacyjnych czy elementem programów wyborczych. Czasem uczestnictwo w takiej dyskusji przekłada się na różnorakie w formie protesty, w tym mniej lub bardziej masowe demonstracje uliczne, podejmowane przez dwie strony sporu o aborcję – z jednej strony można wspomnieć choćby „czarne marsze”, z drugiej zaś „marsze dla życia” (ale też np. wystawy czy banery, w tym mobilne, pokazujące aborcję na zdjęciach).

Szczególnym echem w ostatnim czasie odbiło się orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z roku 2020 (weszło w życie w styczniu roku 2021), uznające za niezgodną z konstytucją dopuszczalność aborcji w sytuacji, gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu (Matłacz 2020).

Regularnie powracający w przestrzeni publicznej wątek aborcji siłą rzeczy funkcjonuje również w świadomości społecznej. Odzwierciedla się to w badaniach opinii społecznej¹. Nie wszystkie ich wyniki są ogólnodostępne (wykorzystują je tylko zamawiający), jednakże przeglądając zasoby CBOS-u oraz OBOP/TNS OBOP/Kantar, można zauważyć, że od roku 1989 CBOS opublikował co najmniej 68 komunikatów (opartych na 70 badaniach; w tym ostatni z nich został ogłoszony w trakcie przygotowywania niniejszego artykułu), w których pojawia się (bezpośrednio lub pośrednio) kwestia aborcji. Z kolei druga ze wspomnianych instytucji po roku 1989 udostępniła 29 komunikatów z badań, które w pewien sposób dotyczą problematyki aborcji. Dodatkowo w przypadku OBOP-u można znaleźć również komunikat z roku 1969 (badania dotyczące lekarzy) oraz z roku 1959 – z badań, które zostały przeprowa-

¹ Zakup części pełnych raportów z badań został sfinansowany ze środków na utrzymanie potencjału badawczego (statutowa) – projekt S/P-B063.

dzone po wejściu w życie w roku 1956 ustawy dopuszczającej przerywanie ciąży w Polsce (por. Ustawa... 1956).

Z jednej strony można mówić o bogactwie komunikatów z badań pokazujących stosunek Polaków do aborcji. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę względy metodologiczne – np. sposób formułowania pytań (o jakie kwestie byli pytani respondenci w odniesieniu do aborcji, np. o kwestię jej dopuszczalności bądź nie, sposób głosowania w potencjalnym referendum dotyczącym uregulowań prawnych dotyczących aborcji czy też – w ostatnim okresie – stosunek do tzw. „czarnych marszów”) oraz dostępne dla respondentów możliwości odpowiedzi w pytaniach zamkniętych – trudno porównywać dane z poszczególnych komunikatów i badań. Szerzej o tych zagadnieniach pisano już wcześniej (Gębka 2018; 2021). Jednakże dostępne dane pozwalają na uchwycenie zmian stosunku polskiego społeczeństwa do aborcji na przestrzeni czasu i ocenę, czy bliższa jest mu postawa, którą można określić jako *pro-life* (w przypadku której aborcja jest uznawana za niedopuszczalną, za coś, co nie może być usprawiedliwione), czy postawa, którą można określić jako *pro-choice* (w przypadku której aborcja jest uznawana za dopuszczalną, za coś, co może być usprawiedliwione). Te dwie postawy to bieguny, między którymi rozpościera się całe spektrum stanowisk w stosunku do tak złożonego zjawiska, jakim jest aborcja, z których jednym bliżej do opcji *pro-life*, innym – do opcji *pro-choice*. Można je jednak uznać za punkty odniesienia przydatne w analizie stosunku Polaków do aborcji.

W dalszej części artykułu zostanie ukazany stosunek Polaków do kwestii przerywania ciąży na przestrzeni ostatnich trzech dekad. W pierwszej kolejności zostanie zasygnalizowany stosunek ogółu Polaków do aborcji w ogóle oraz możliwości przeprowadzania jej ze względu na określone przesłanki, następnie przywołana zostanie perspektywa ludzi młodych. Kwestie stosunku ogółu Polaków do aborcji, w tym również respondentów deklarujących mniej lub bardziej regularne praktyki religijne, były już przedmiotem analizy (Gębka 2018; 2021), niemniej jednak można je przypomnieć ze względu na najnowsze wyniki badań z roku 2023.

Zanim jednak zostaną przywołane dane z okresu zawartego w tytule artykułu, warto zasygnalizować jedno historyczne badanie OBOP-u – z przełomu lat 50. i 60., które dotyczyło środków ograniczania nadmiernego przyrostu naturalnego (chodzi o ustawę z roku 1956). Ważny jest kontekst badania przeprowadzonego w roku 1959 – a więc krótko po trwającym prawie dekadę (9 lat) szczycie wyżu demograficznego, kiedy to rodziło się co roku między 750 a 800 tys. osób, a w roku badania urodziło się ok. 720 tys. osób. Opinie, jakie pojawiły się wśród respondentów, zostały – zdaniem autora raportu, Jana Malanowskiego – wyrobione pod wpływem przedstawienia poglądów na zagadnienie świadomego macierzyństwa zarówno przez władze państwowe, jak i kościelne (tutaj krytycznych; Malanowski 1960).

W badaniu tymże pozytywnie o uchwaleniu ustawy z roku 1956 wypowiedziało się ponad 60% respondentów, ok. 27% respondentów uważało, że nie powinna być uchwalona przez sejm, ponad 11% nie miało zdania. O ile wśród respondentów deklarujących się wówczas jako niewierzący zwolennicy wprowadzonej ustawy – co nie budzi zdziwienia – stanowili zdecydowaną większość (88%), o tyle wśród tych, którzy zadeklarowali się jako wierzący – ponad 58% wypowiedziało się pozytywnie o wprowadzonej ustawie (nawet 43% wierzących i stale praktykujących uważało ustawę za potrzebną lub bardzo potrzebną, przeciwnych ustawie było 42% takich respondentów, natomiast 14% nie miało zdania; Malanowski 1960). Warto zauważyć, że choć stanowisko Kościoła w sprawie aborcji było znane już wcześniej, to jednak badanie przeprowadzone zostało przed publikacją dokumentów mających duże znaczenie dla zaakcentowania stanowiska Kościoła w tej kwestii – takich jak np. *Humanae vitae* (Paweł VI 1968) czy *Questiae de abortu procurato* (Kongregacja Nauki Wiary 1974).

Z jednej strony takie wyniki mogą w pierwszej chwili zaskakiwać, jednakże również w badaniach z ostatnich trzech dekad (por. Gębka 2021) opinie respondentów deklarujących praktyki raz w tygodniu są zwykle zbliżone do opinii ogółu ankietowanych. Z kolei wśród respondentów deklarujących częstsze praktyki religijne nie brakuje zwolenników dopuszczalności aborcji – zwłaszcza jeśli chodzi o niektóre przesłanki mieszczące się w tzw. „kompromisie aborcyjnym” – w przypadku zagrożenia życia matki w 7 badaniach z okresu 1999-2023 odsetek ankietowanych dopuszczających aborcję wahał się w przedziale 33-69% (przy czym w 3 badaniach od roku 2016 nie przekraczał 50%), z kolei w przypadku ciąży będącej wynikiem czynu zakazanego odsetek takich respondentów mieścił się w na ogół w przedziale 32-44%, spadając do poziomu 21% tylko w roku 2016 (por. Gębka 2021). Patrząc na wynik badań z XXI wieku, kiedy przywołane wyżej dokumenty Kościoła były znane już od dawna, można stwierdzić, że nawet osoby deklarujące częstsze praktyki religijne nie zawsze sprzeciwiają się aborcji (podobnie jak na przełomie lat 50. i 60.).

Stosunek ogółu Polaków do aborcji po roku 1989

Kwestie aborcji podjęto w 2 badaniach już w roku 1989, a ich wyniki zostały przywołane w komunikacie CBOS-u z czerwca 1990 roku, jednakże ze względu na zaprezentowanie w nim ograniczonej ilości danych rezultaty można jedynie zasygnalizować bez uwzględniania ich w porównaniach. Wiadomo jednak, że w roku 1990 za dopuszczalnością aborcji opowiadało się 18% respondentów, dodatkowo prawie 55% dopuszczało ją warunkowo, natomiast

za niedopuszczalną uznawało ją nieco ponad 23% badanych. Respondentów pytano również o stosunek do dopuszczalności aborcji w nieco inny sposób – a mianowicie o głos w hipotetycznym referendum dotyczącym aborcji (był to czas burzliwych debat na ten temat); rezultaty uzyskane w tym przypadku porównano dodatkowo z wynikami z roku 1989. Za dopuszczalnością aborcji w hipotetycznym referendum opowiedziałoby się w roku 1989 prawie 53% respondentów, rok później nieco ponad 45%, natomiast przeciw – w roku 1989 nieco ponad 31%, rok później prawie 40% (CBOS 1990).

W zasobach ośrodków badawczych dostępne są jeszcze inne badania, w których pojawiają się pytania o kwestie ustawowej ochrony życia poczętego, jednakże nie nadają się one do porównań, ponieważ stanowisko „przeciw ustawowej ochronie życia poczętego” nie musi automatycznie oznaczać „bycia za aborcją”, a jedynie odrzucenie uregulowania tej kwestii na drodze ustawowej.

Później jednak pojawiają się już badania, których wyniki dotyczące stanowiska wobec aborcji w ogóle (bez rozbicia na różne przesłanki) da się porównywać, choć sposób formułowania pytań powoduje, że nie można uczynić tego łącznie dla wszystkich badań. Zasadniczo można wyróżnić 2 sposoby formułowania pytań. W pierwszym z nich, pojawiającym się w latach 1991-2011 – respondenci mieli do wyboru odpowiedzi, że aborcja jako taka jest: „dopuszczalna”, „dopuszczalna warunkowo”, „niedopuszczalna z wyjątkami”, „niedopuszczalna” oraz „trudno powiedzieć”. Taki sposób formułowania pozwala na łączenie możliwych odpowiedzi na różne sposoby. W skrajnej sytuacji można połączyć odpowiedzi: „dopuszczalna”, „dopuszczalna warunkowo” oraz „niedopuszczalna z wyjątkami”, jako ten sposób, który w całości lub w jakimś stopniu dopuszcza aborcję; można też połączyć odpowiedzi: „niedopuszczalna”, „niedopuszczalna z wyjątkami” oraz „dopuszczalna warunkowo”, jako ten sposób patrzenia, który sprzeciwia się bezwarunkowej dostępności aborcji. Jednakże takie ujęcia pozwalają każdej ze stron sporu o aborcję argumentować, że w omawianym okresie zdecydowana większość respondentów reprezentowała wprost stanowiska *pro-choice* lub *pro-life* bądź w mniejszym lub większym stopniu zbliżała się odpowiednio do któregoś z nich (każda ze stron, wykorzystując głosy „pośrednie”, mogła mówić o tym, że po jej stronie opowiadało się w zależności od badania odpowiednio: *pro-choice* – 76-87% respondentów, *pro-life* – 69-88% respondentów; por. Gębka 2018, 156-157).

Z kolei łączne ujęcie tylko odpowiedzi pośrednich („dopuszczalna warunkowo” oraz „niedopuszczalna z wyjątkami”) pozwala – jak się wydaje – uchwycić poparcie dla tzw. „kompromisu aborcyjnego”, które we wspomnianym okresie wahało się w przedziale 57-74% (a w XXI wieku na poziomie nie niższym niż 67%, por. Gębka 2018, 158).

Wobec wspomnianych powyżej wątpliwości metodologiczno-interpretacyjnych korzystniejszy dla uchwycenia stosunku do aborcji jako takiej jest drugi sposób formułowania pytania o dopuszczalność aborcji, który pojawił się w badaniach prowadzonych przez CBOS w latach 2005, 2010, 2013 i 2021. Respondenci oceniali wówczas zjawiska i zachowania kontrowersyjne moralnie². Oceny dokonywali na skali od 1 („jest to zawsze złe i nigdy nie może być usprawiedliwione”) do 7 („nie ma w tym nic złego i zawsze może być usprawiedliwione”). Ocena środkowa (4) w tym przypadku oznacza odpowiedź ambiwalentną (CBOS 2021b).

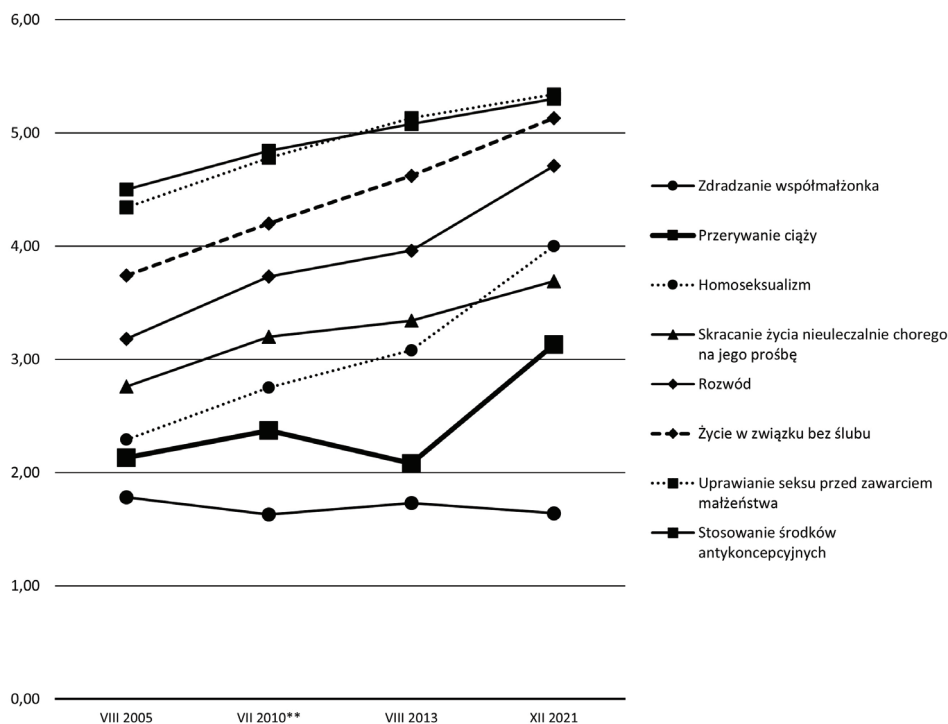
Ze względu na dużą liczbę badanych zjawisk/zachowań w niniejszym opracowaniu analiza zostanie ograniczona do 8 z nich, które sytuują się w obszarze zainteresowania teologii moralnej w kontekście życia rodzinnego, seksualności oraz początku i końca życia ludzkiego.

Poza zdradą współmałżonka rośnie tolerancja wobec nich (pozostałe zjawiska – spoza wspomnianej sfery – utrzymywały względnie stabilną ocenę lub miały drobną tendencję spadkową i mieściły się poniżej oceny środkowej [4]).

Z komunikatu CBOS-u z roku 2021 wynika, że jeśli porównać wyniki z lat 2013 i 2021 – największy wzrost o 1,05 (przy różnicy średnich istotnej na poziomie $p \leq 0,01$), jeśli chodzi o tolerancję wobec zjawiska (choć jeszcze nie przekroczyła oceny ambiwalentnej), dotyczy przerywania ciąży (CBOS 2021b, 4).

Jak wspomniano, jedynie zdrada współmałżonka we wszystkich 4 badaniach była oceniana wyraźnie negatywnie. Jedną z możliwości wyjaśnienia takiego sposobu oceniania przez respondentów analizowanych zjawisk jest fakt, że tylko w przypadku zdrady wyraźnie mogą oni zauważyć i wskazać konkretną osobę poszkodowaną, która doświadczyła krzywdy. W przypadku aborcji nie jest to takie oczywiste – albo tej osoby poszkodowanej nie widać (dziecko), albo – jeśli przesłanką do aborcji jest zagrożenie życia lub zdrowia matki bądź ciąża jest wynikiem czynu zakazanego (np. gwałtu) – to aborcja może być przez respondentów traktowana jako forma ochrony kobiety przed krzywdą lub próba ograniczenia rozmiarów krzywdy już zaistniałej (nawet jeśli dzieje się to za cenę nowej krzywdy – choć jak wspomniano wcześniej – „niezauważalnej”). W tej perspektywie aborcja z przesłanek „eugenicznych”

² We wspomnianych badaniach ocenie poddawano następujące zjawiska/zachowania: wykorzystywanie pracowników przez pracodawców; przyjmowanie łapówek; bicie dzieci; wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści; zdradzanie współmałżonka; wręczanie łapówek; zaniechanie swoich obowiązków w pracy; dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić niższy podatek; przekraczanie dozwolonej prędkości na drodze; przerywanie ciąży; jazdę na gapę w autobusie lub tramwaju; homoseksualizm; wręczanie prezentów, np. lekarzom, pielęgniarkom, urzędnikom za załatwienie sprawy lub jej przyspieszenie (tylko w 2 z 4 badań); świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych); skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę; nieuczestniczenie w wyborach; ściąganie na egzaminach; rozwód; życie w związku bez ślubu; uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa; stosowanie środków antykoncepcyjnych.

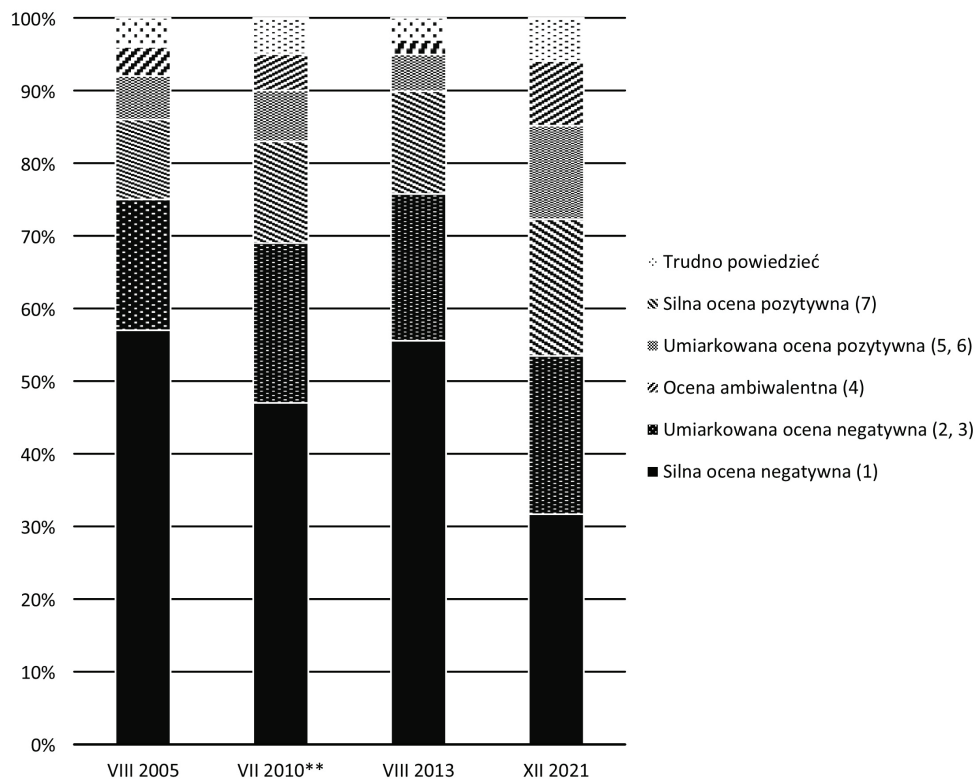
Wykres 1. Ocena wybranych zachowań/zjawisk kontrowersyjnych³

miałyby bronić kobietę przed staniem się ofiarą trudnej i długotrwałej sytuacji, jaką jest urodzenie się dziecka chorego bądź dotkniętego niepełnosprawnością. Można zatem powiedzieć, że jest to spojrzenie różniące się od stanowiska *pro-life*, traktującego kobietę jako jedną z ofiar aborcji (jednak nie jedyłą). Także w przypadku eutanazji – jeśli jest wykonywana na życzenie samego zainteresowanego – zapewne trudno respondentom dojrzeć w nim ofiarę.

W przywołanych 4 badaniach zorganizowanych w ciągu 16 lat wzrósł odsetek ocen, że aborcja jest usprawiedliwiona („ocena pozytywna”; wartości 5, 6, 7 na skali). Najbardziej zauważalny wzrost nastąpił w ostatnim czasie, kiedy ów odsetek osiągnął poziom 21%, przy zmniejszeniu się odsetka ocen, że aborcja nie może być usprawiedliwiona („ocena negatywna”; wartości 1, 2, 3 na skali) – do poziomu 55%. Warto zwrócić szczególną uwagę na zmia-

³ Prezentowane w opracowaniu wykresy są własnymi opracowaniami przygotowanymi na podstawie wyników zawartych w przywoływanych komunikatach z badań CBOS-u i OBOP-u. Zestawienie wykorzystanych raportów (jeśli nie zaznaczono inaczej) i komentarz do nich znajduje się w tabeli na końcu artykułu.

nę w zakresie ocen skrajnych – wzrost odsetka odpowiedzi wskazujących na silną ocenę pozytywną (9% w roku 2021; wartość 7 na skali) i spadek odsetka odpowiedzi wskazujących na silną ocenę negatywną (wartość 1 na skali; tylko 32% w roku 2021 wobec 57% w roku 2005; CBOS 2021b). Trzeba przypomnieć, że zmiana ta nastąpiła po tym, kiedy kwestia aborcji zaczęła mocno wybrzmiewać w sferze politycznej i medialnej.

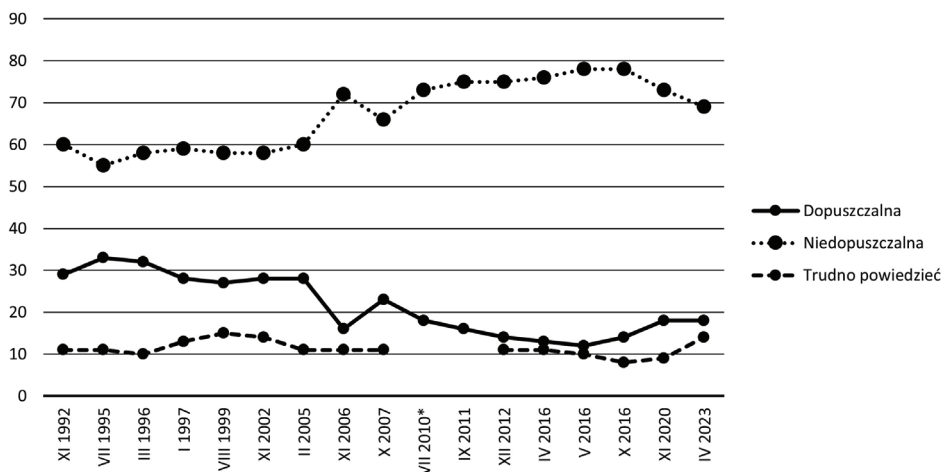

Wykres 2. Ocena aborcji

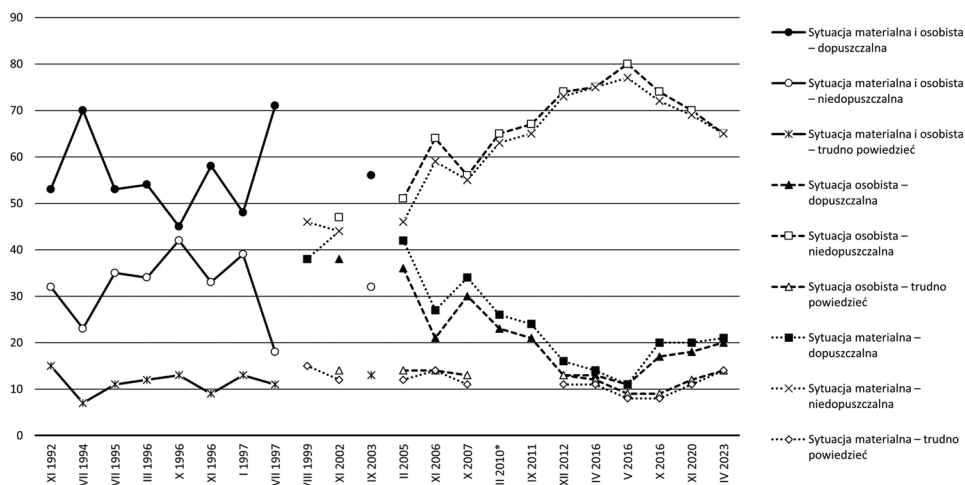
Ocena dopuszczalności aborcji ze względu na przesłanki

Ze względu na złożoność zagadnienia, jakim jest aborcja, w badaniach jest brany pod uwagę stosunek do niej ze względu na poszczególne przesłanki jej dopuszczalności. Kwestie te były przedmiotem wcześniejszych analiz (por. Gębka 2018; 2021), jednakże warto na nie spojrzeć ponownie, z uwzględnieniem wyników najnowszych badań z roku 2023.

Część przesłanek dokonywania aborcji branych pod uwagę w badaniach nie jest dopuszczanych przez polskie prawo – chodzi o sytuację, kiedy kobieta nie chce mieć dzieci (wykres 3; można to uznać za odpowiednik pytania o dopuszczalność aborcji „na życzenie”) oraz o sytuację, kiedy przyczyną aborcji jest trudna sytuacja materialna i/lub osobista kobiety (wykres 4).

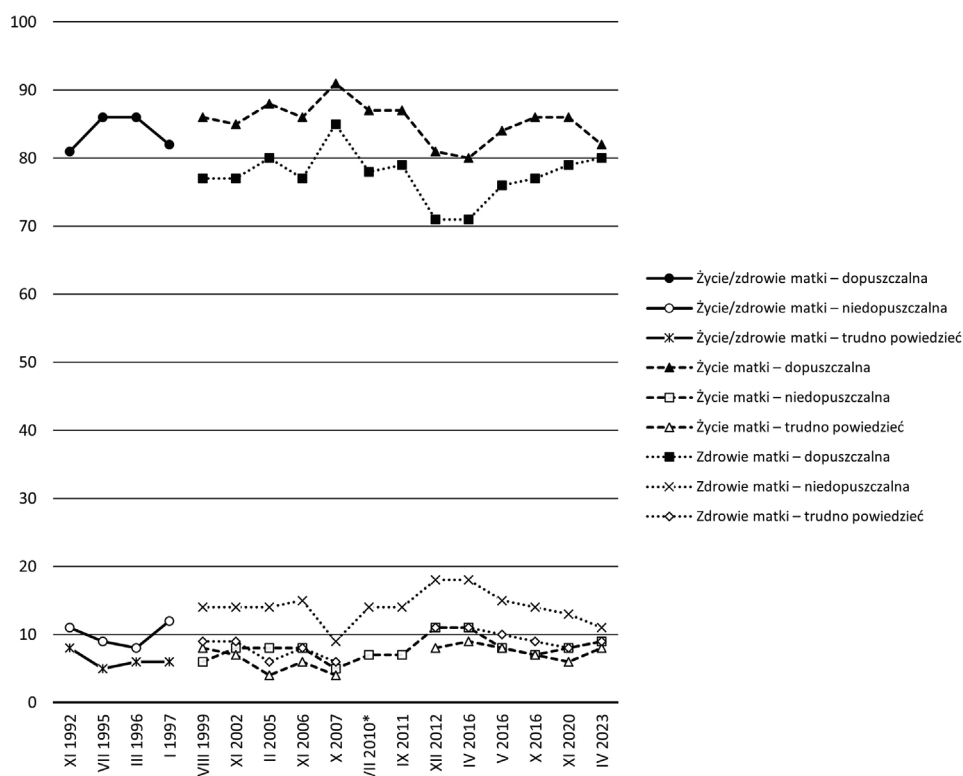
Wykres 3. Dopuszczalność aborcji w sytuacji, kiedy kobieta nie chce mieć dzieci (w procentach)

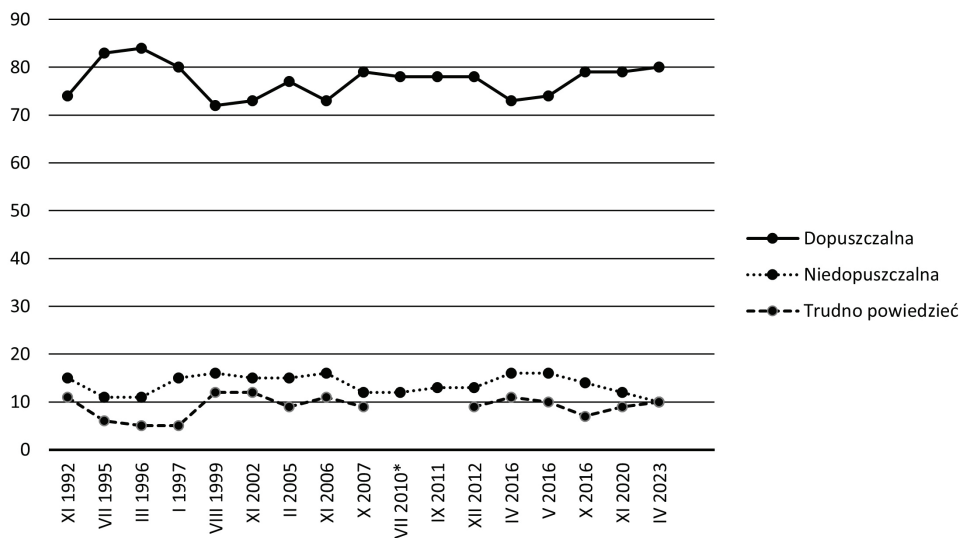
Wykres 4. Dopuszczalność aborcji ze względu na trudną sytuacją materialną i/lub osobistą kobiety (w procentach)

W przypadku pierwszej z wymienionych sytuacji większość respondentów zawsze była przeciwna dopuszczalności aborcji, jednakże o ile od początku lat 90. do roku 2016 zasadniczo można było mówić o tendencji wzrostowej (do poziomu 78% w 2 badaniach z roku 2016), o tyle po roku 2016 można zauważyć odwrócenie tendencji (w badaniu z roku 2023 było to 69%). Ten spadek przełożył się najpierw na wzrost odsetka odpowiedzi dopuszczających aborcję (2016-2020), później ambiwalentnych (2020-2023).

Z kolei jeśli chodzi o trudną sytuację materialną i/lub osobistą, to również w tym przypadku od roku 2016 można zaobserwować tendencję spadkową, jeśli chodzi o odpowiedzi przeciwne aborcji (podczas gdy do roku 2016 odsetek przeciwników aborcji z tych przyczyn zasadniczo rósł, szczególnie po przełomie wieków). Odsetek zwolenników aborcji z tych przyczyn wzrósł wyraźnie jeszcze w roku 2016, z kolei w ostatnich badaniach wzrósł odsetek osób niezdecydowanych.

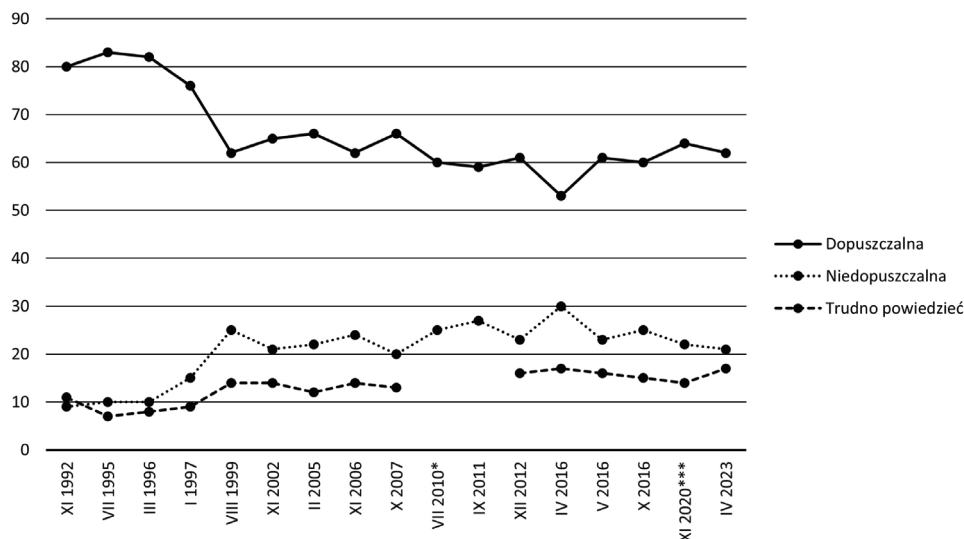
Wykres 5. Dopuszczalność aborcji w sytuacji zagrożenia życia i/lub zdrowia matki (w procentach)

Wykres 6. Dopuszczalność aborcji w sytuacji, kiedy ciąża jest skutkiem czynu zakazanego (w procentach)

W przypadku sytuacji, w których *Ustawa o planowaniu rodziny...* z roku 1993 (*Ustawa...* 1993) dopuszcza aborcję – a więc gdy ciąża zagraża życiu i/lub zdrowiu matki (wykres 5) oraz gdy ciąża jest skutkiem czynu zakazanego (wykres 6; trzeba pamiętać, że nie chodzi wyłącznie o gwałt, choć jest to zapewne najczęstsza przyczyna) – zdecydowana większość respondentów dopuszczała i dopuszcza możliwość aborcji (nawet jeśli były pewne wahania odsetka odpowiedzi dopuszczających aborcję, w żadnym z badań nie było to mniej niż 70%). Warto zwrócić uwagę, że w przypadku czynu zakazanego i zagrożenia zdrowia matki poziom akceptacji dla aborcji wzrósł o około 10 punktów procentowych od 2016 do 2023 roku, a więc od momentu, kiedy temat aborcji znów silnie wszedł do obiegu polityczno-medialnego (wracając zasadniczo do poziomów, na jakim utrzymywał się – pomijając pewne wahania – przez wiele lat).

Z kolei przesłankę, która była przedmiotem badania przez Trybunał Konstytucyjny w roku 2020 – a więc duże prawdopodobieństwo wad/chorób – dopuszczało nieco mniej respondentów niż w poprzednich sytuacjach, ale i tak było to nie mniej niż 60% w badaniach przeprowadzanych od przełomu wieków (w latach 90. nawet więcej; po przełomie wieków odsetek zwolenników tylko raz spadł do 53% – w badaniu sprzed czarnych marszy, a więc zanim problem aborcji wrócił do codziennego obiegu społeczno-polityczno-medialnego). Można postawić w tym miejscu pytanie, czy zamieszanie wokół tej

Wykres 7. Dopuszczalność aborcji w przypadku dużego prawdopodobieństwa wad lub chorób płodu (w procentach)

kwestii nie było czynnikiem, który – być może – odwrócił lub przynajmniej zahamował pewną tendencję spadkową (jeśli chodzi o odpowiedzi dopuszczające aborcję) widoczną na przestrzeni ćwierć wieku (do roku 2016)⁴.

Odnosząc się do powyższych wyników, można przyjąć, że „kompromis aborcyjny” dość mocno wpisał się w świadomość polskiego społeczeństwa, które wyraźnie akceptuje aborcję z przesłanek zawartych w *Ustawie o planowaniu rodziny...* z roku 1993 (Ustawa... 1993), nawet jeśli jedna z nich obecnie nie obowiązuje. Co więcej – w przypadku pytań o aborcję na życzenie (kobieta nie chce mieć dziecka) lub odwołujących się do sytuacji osobistej i/lub materialnej kobiety – wprawdzie poparcie w roku 2023 nie było bardzo wysokie – w przypadku aborcji na życzenie było to 18%, ze względu na sytuację osobistą – 20%, ze względu na sytuację materialną – 21%, ale porównując z wynikami z maja 2016 roku, kiedy poparcie dla aborcji w tychże sytuacjach osiągnęło najniższy poziom ze wszystkich analizowanych badań – nastąpił wzrost: w przypadku aborcji na życzenie o 1/3, w przypadku sytuacji osobistej i materialnej praktycznie można

⁴ W badaniu z roku 2020 (po wyroku TK; zaznaczone na wykresie ***) wątek tej przesłanki został rozszerzony – zadano trzy bardziej precyzyjne pytania o dopuszczalność przerywania ciąży w sytuacji, gdy (a) wiadomo, że: dziecko urodzi się upośledzone (odpowiedzi na to pytanie zostały użyte w porównaniu z innymi badaniami – za dopuszczalne uznało 64% respondentów); (b) z badań prenatalnych wynika, że płód ma zespół Downa (38%); z badań prenatalnych wynika, że płód obciążony jest nieuleczalną chorobą prowadzącą do śmierci (75%; por. Gębka 2021).

mówić o podwojeniu odsetka. Jednocześnie odsetek osób przeciwnych aborcji spadł między wspomnianym badaniem z roku 2016 (był to najwyższy odsetek przeciwników w badaniach od roku 1992) a rokiem 2023 odpowiednio: w przypadku sytuacji osobistej z 80% na 65%, w przypadku sytuacji materialnej z 77% na 65%, w sytuacji, gdy kobieta nie chce mieć dzieci z 78% na 69%.

Można zatem zauważyć nie tylko utrzymanie poparcia dla dopuszczalności aborcji w tych sytuacjach, które wpisują się w „kompromis aborcyjny”, ale również osłabienie sprzeciwu wobec aborcji w tych sytuacjach, których polskie prawo nie dopuszcza (por. Gębka 2018; 2021).

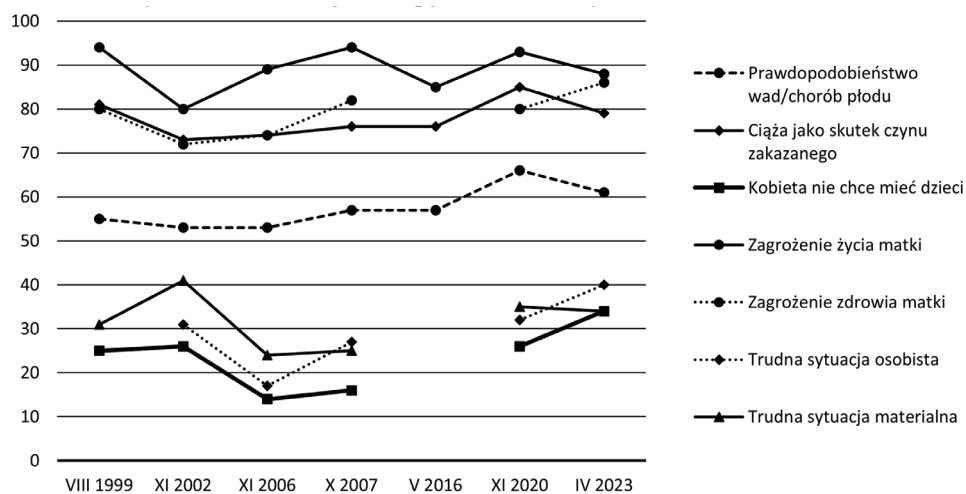
Postawy młodych ludzi wobec aborcji

Omówione wcześniej badania odnosiły się do ogółu społeczeństwa, jednakże można przyrzeć się również opiniom młodszych respondentów, którzy w momencie badania w dorosłe życie albo dopiero wchodzi, albo weszli stosunkowo niedawno, zatem patrząc z nieco innej perspektywy – zadania związane z prokreacją mają dopiero przed sobą lub są w wieku, który najsilniej z prokreacją się wiąże. Można to uczynić, spoglądając najpierw na odpowiedzi respondentów należących do 2 najmłodszych z 6 przedziałów wiekowych w badaniach ogólnopolskich (18-24 lat oraz 25-34 lat⁵), a następnie przyglądając się badaniom, w których uczestnikami byli uczniowie ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych lub ponadpodstawowych (w zależności od tego, czy badania były przeprowadzane przed ostatnią reformą oświaty czy po niej; tak czy inaczej – chodzi o osoby w wieku ok. 18-19 lat).

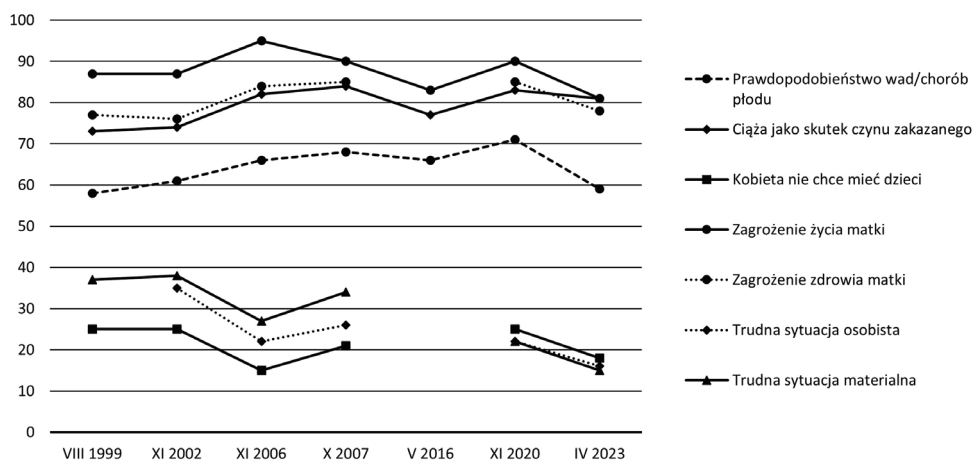
⁵ W badaniach CBOS-u z roku 2007 (CBOS 2007) respondenci uznali, że granica między młodością a wiekiem dojrzałym przypada na mniej więcej 35 rok życia, dlatego w niniejszych analizach można przyjąć, że głos osób z przedziału wiekowego 25-34 lat jest głosem ludzi młodych. Dodatkowo, jeśli chodzi o płodność, to kobiety z przedziałów wiekowych odpowiednio 25-29 lat, 30-34 lat oraz 20-24 lat cechują się największą płodnością (liczbą urodzeń w danym roku na 1000 kobiet – większą niż płodność dla ogółu kobiet w wieku 15-49 lat (GUS 2007; 2008; 2009; 2010, 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022)). Można zatem przyjąć, że kwestie prokreacji, ale również związanych z nią wątpliwości, obaw, trudności – w tym ewentualne dylematy związane z aborcją dotyczą właśnie osób należących do tych przedziałów wiekowych. Wprawdzie w ostatnim czasie (lata 2006-2021) dość wyraźnie wzrosła płodność kobiet w wieku 35-39 lat (zbliżając się w roku 2021 do poziomu przedziału wiekowego 20-24 lat oraz ogółu kobiet w wieku 15-49 lat), jednakże w badaniach opinii społecznej dotyczących aborcji dostępny jest przedział wiekowy 35-44 lat, a w przypadku kobiet w wieku 40-44 lat poziom płodności jest dużo niższy (nawet jeśli w okresie od roku 2006 do 2021 wzrósł o ponad połowę, z poziomu 4,9 na 7,7 na 1000 kobiet z tego przedziału wiekowego). W związku z tym można przyjąć – na potrzeby niniejszych analiz – że jakkolwiek kwestia prokreacji i ewentualnych dylematów związanych z np. niepowodzeniami prokreacyjnymi czy aborcją może być również dla osób z tego przedziału wiekowego doświadczeniem osobistym, jednak nie mieszczą się one w przyjętej wyżej periodyzacji młodości.

Odpowiedzi młodych respondentów z badań ogólnych zostały przedstawione – w podziale na różne przesłanki dopuszczalności aborcji – na wykresach 8 i 9.

Widać tu wyraźny podział na grupy przyczyn dopuszczalności aborcji. W sytuacjach, które są dopuszczalne ustawowo (albo były przynajmniej do

Wykres 8. Dopuszczalność aborcji według przesłanek – respondenci w wieku 18-24 lat (w procentach)

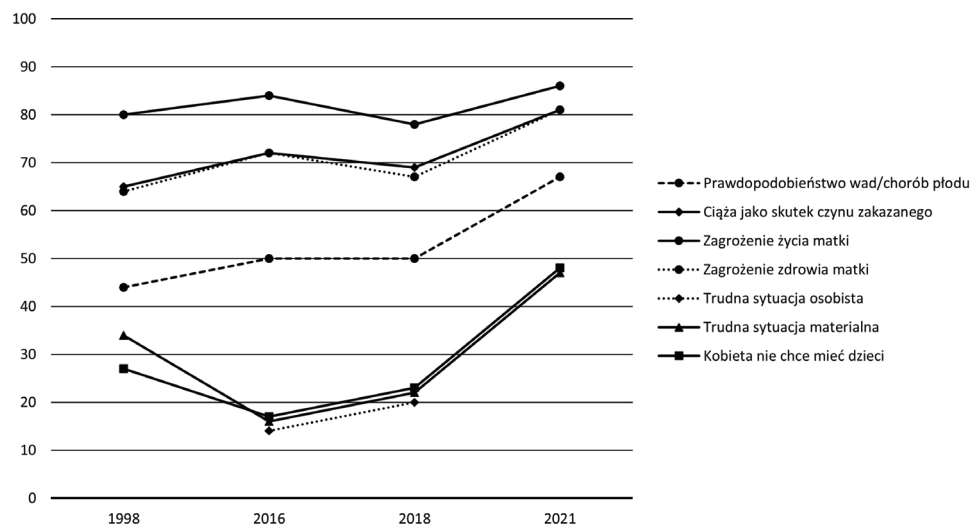
Wykres 9. Dopuszczalność aborcji według przesłanek – respondenci w wieku 25-34 lat (w procentach)

roku 2020/2021), poparcie dla aborcji było dość wysokie – nawet jeżeli zdarzały się pewne zmiany jego poziomu w poszczególnych latach, to w przypadku aborcji w sytuacji zagrożenia życia matki poparcie nie spadło w obu kategoriach wiekowych poniżej 80%; w przypadku zagrożenia zdrowia matki – wśród osób z przedziału wiekowego 25-34 lat – poniżej 75%, a z przedziału wiekowego 18-24 lat – poniżej 70%; w przypadku ciąży będącej wynikiem czynu zakazanego – poniżej 70% w obu kategoriach wiekowych. Z kolei ze względu na przesłankę „eugeniczną” poziom poparcia był nieco niższy, ale i tak wśród osób w wieku 25-34 lat nie spadł w analizowanym okresie poniżej 55%, a wśród osób w wieku 18-24 lat – poniżej 50%, przy czym najwyższy poziom poparcia odnotowano jesienią roku 2020, w okresie działań Trybunału Konstytucyjnego.

Odsetek odpowiedzi popierających aborcję z przesłanek, których polskie prawo nie dopuszczało w analizowanym okresie, w tych przedziałach wiekowych jest niższy, choć widać pewną rozbieżność między tymi dwiema kategoriami wiekowymi, jeśli chodzi o ostatnie wyniki z roku 2023⁶. O ile wśród osób z przedziału wiekowego 25-34 lat (a więc zasadniczo mających największy wkład w realizację zadań prokreacyjnych) wszystkie 3 przesłanki cieszyły się najmniejszym lub prawie najmniejszym poparciem od roku 1999, o tyle wśród osób w wieku 18-24 lat w ostatnim badaniu aborcja z tych 3 przesłanek osiągnęła poparcie na poziomie najwyższym lub prawie najwyższym w całym analizowanym okresie (40% w przypadku trudnej sytuacji osobistej i 34% w przypadku pozostałych).

Wyniki, jakie uzyskano w przypadku respondentów z przedziału wiekowego 18-24 lat, nie są bynajmniej zaskakujące, jeśli zestawić je z wynikami badań CBOS dotyczącymi opinii uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych z lat 1998, 2016, 2018 i 2021 (Kawalec 2022). Aborcję z przesłanek ustawowych, które nadal są obowiązujące, popierało nie mniej niż 2/3 badanych (a w ostatnich badaniach nie mniej niż 4 na 5 respondentów, w przypadku zagrożenia życia matki było to 86%), w przypadku przesłanki „eugenicznej” było to około połowy badanych, poza ostatnim badaniem, kiedy było to już 2/3 respondentów. W przypadku przesłanek, których polskie prawo nie dopuszcza, odsetek respondentów akceptujących aborcję w tych sytuacjach był wprawdzie niższy, ale w badaniach z roku 2021 zbliżył się on do 50%, podczas, gdy w roku 2016 był poniżej 20%, a w roku 2018 – poniżej 25%. Nawet w latach 90. był on poniżej 35%. Brakuje wprawdzie danych z badań z roku 1998 i 2021 w przypadku aborcji ze względu na trudną

⁶ W tym miejscu konieczne jest wyjaśnienie, że wyniki wskazujące na niższe poparcie dla aborcji z tych 3 powodów w roku 2006 w porównaniu z rokiem 2002 i 2007 może być skutkiem oddziaływania czynników zewnętrznych w trakcie realizacji badania z roku 2006, które prawdopodobnie zaburzyły rezultaty (CBOS 2006; Gębka 2018; 2021).

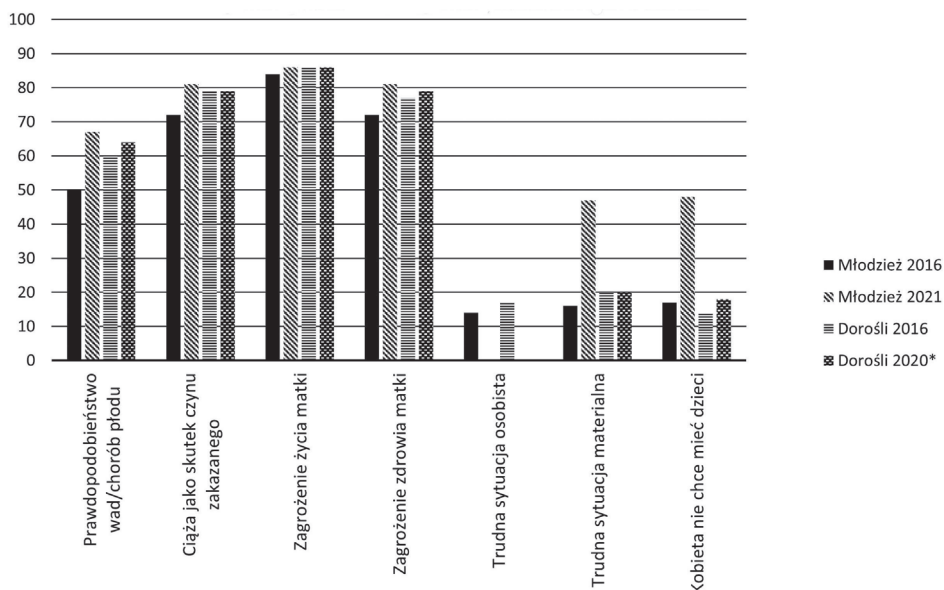
Wykres 10. Dopuszczalność aborcji według przesłanek – uczniowie ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych (w procentach)⁷

sytuację osobistą kobiety, niemniej jednak można przypuszczać, że nie odbiegałyby one od 2 pozostałych sytuacji.

Wydaje się, że o ile wynik z roku 2016 mógł pokazywać do pewnego stopnia pozytywne efekty prowadzonych przez wiele lat działań na rzecz jak największej ochrony ludzkiego życia od poczęcia (szczególnie jeśli chodzi o przesłanki niedopuszczane przez prawo), o tyle wyniki późniejsze, a zwłaszcza te z roku 2021, pokazują – jak się wydaje – jeśli nie zaprzepaszczenie wcześniejszych osiągnięć w tym zakresie, to przynajmniej bardzo znaczące ich osłabienie.

Idąc za refleksją badaczy z CBOS, warto porównać odpowiedzi uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych z odpowiedziami ogółu respondentów w badaniach wykonanych w podobnym okresie w roku 2016 oraz w latach 2020 (dorośli) i 2021 (młodzież). W przypadku tego drugiego porównania zestawiono – jak zauważyła Ilona Kawalec z CBOS (Kawalec 2022, 164) – pomiary wykonane wprawdzie w odstępnie roku (co, jej zdaniem, utrudnia, ale nie wyklucza porównania), ale z drugiej strony ze względu na dość dużą w ostatnich latach stabilność wyników badań ogólnopolskich przyjęto założenie, że porównanie jest tu możliwe (wątpliwość dotyczy ewentualnie przesłanki wady/choroby, por. Kawalec 2022; Gwiazda 2017).

⁷ Opracowanie własne na podstawie danych z publikacji CBOS-u z serii Opinie i Diagnozy (Gwiazda 2017; Kawalec 2019, 2022).

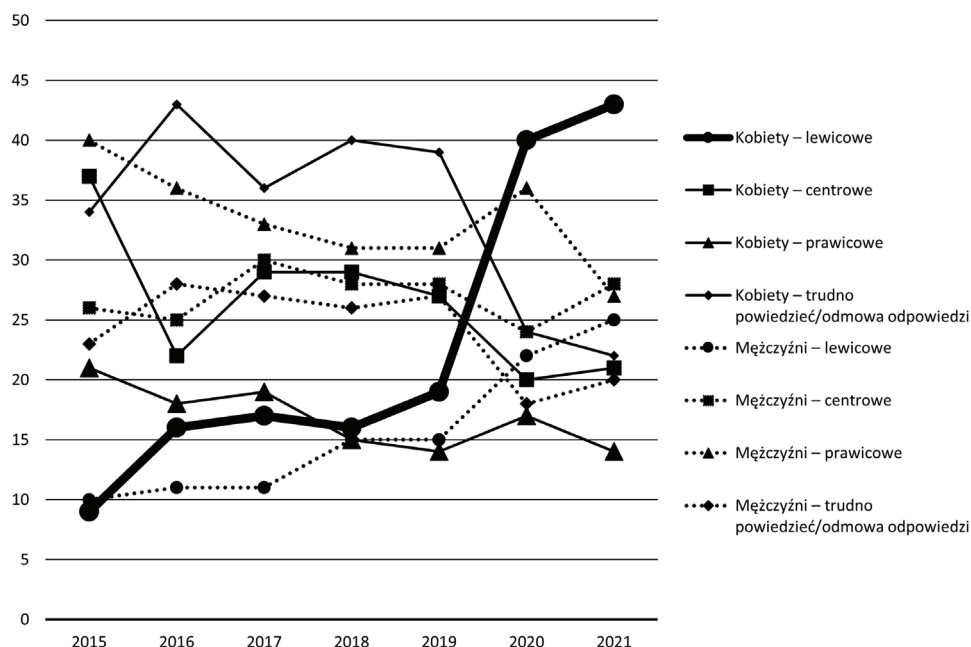

Wykres II. Dopuszczalność aborcji według przesłanek – uczniowie ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych a dorośli (w procentach)⁸

O ile w przypadku przesłanek dopuszczalnych ustawowo (przynajmniej do momentu wyroku Trybunału Konstytucyjnego) nie było znacznych różnic między opiniami młodzieży i ogółu respondentów, o tyle w przypadku sytuacji materialnej i aborcji na życzenie – różnice w przypadku drugiej pary badań (2020/2021) są wyraźnie widoczne – młodzież z badań z roku 2021 jest nastawiona znacznie bardziej liberalnie niż młodzież badana 5 lat wcześniej oraz dorośli niezależnie od badania. Warto zauważyć, że zbliżone zestawienie stosunku do aborcji młodzieży i ogółu społeczeństwa (ale bez rozbicia na przesłanki), dokonane 3 dekady wcześniej (CBOS 1991a) prowadziło do innych wniosków – że młodzież ówczesna była nastawiona mniej liberalnie do aborcji niż ogół społeczeństwa (a był to również czas gorących dyskusji na temat aborcji, poprzedzających wprowadzenie ustawy z roku 1993).

Dla lepszego zrozumienia stosunku młodego pokolenia do aborcji konieczne jest osadzenie go w nieco szerszym kontekście. W tym celu można odwołać się z jednej strony do badań dotyczących poglądów politycznych młodego pokolenia (osób w wieku 18-24 lat) oraz danych Głównego Urzędu

⁸ Na wykresie uwzględniono przesłankę „trudna sytuacja osobista” tylko dla roku 2016 ze względu na brak danych dla roku 2021 dla młodzieży. Opracowanie własne na podstawie danych z publikacji CBOS-u z serii Opinie i Diagnozy (Gwiazda 2017; Kawalec 2022).

Wykres 12. Deklaracje poglądów młodych Polaków w latach 2015-2021 (w procentach)⁹

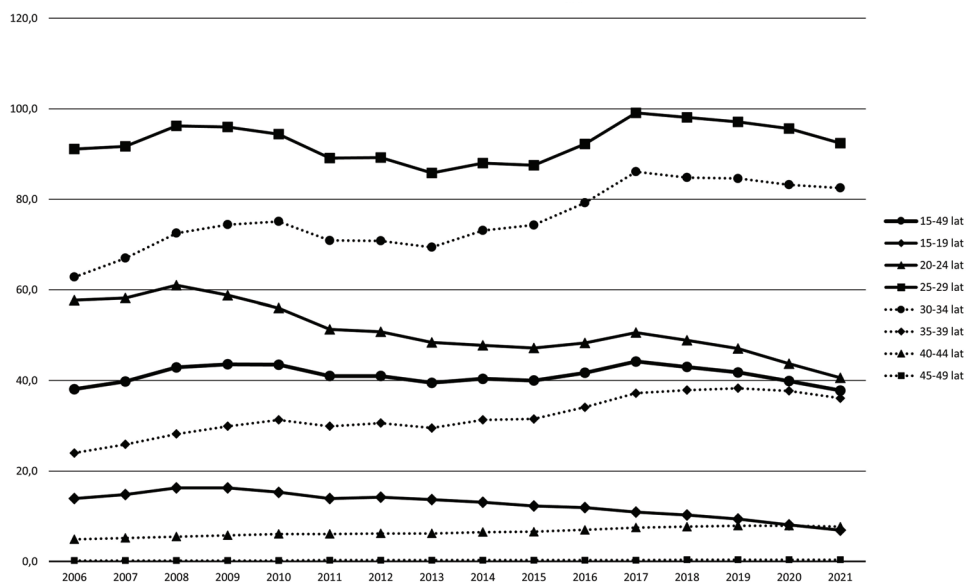
Statystycznego na temat płodności, publikowanych co roku w *Rocznikach demograficznych* (GUS 2007; 2008; 2009; 2010, 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022).

Jeśli chodzi o deklaracje poglądów politycznych, to z badań CBOS-u na przestrzeni lat (1990-2021) wynika, że w grupie wiekowej 18-24 lata (Scovil 2021, 55-58; CBOS 2021a) na ogół przeważały poglądy centrowe, jednakże od roku 2020 dominujące stały się poglądy lewicowe (deklarowane w roku 2021 przez 1/3 respondentów). Wśród mężczyzn w tej grupie wiekowej przez większość analizowanego okresu przeważały deklaracje poglądów prawicowych (do 40% w roku 2015; w niektórych badaniach nieznaczną przewagę zyskiwały deklaracje poglądów lewicowych). Z kolei wśród kobiet przez większość czasu również przeważały deklaracje poglądów prawicowych (najwyższy poziom osiągając w 2. połowie lat 90.) – choć na nieco niższym poziomie niż wśród mężczyzn, a kiedy przewagę zyskiwały poglądy lewicowe, to była to większa przewaga niż w przypadku mężczyzn.

⁹ Opracowanie własne na podstawie danych z publikacji CBOS-u z serii Opinie i Diagnozy (Scovil 2021) oraz komunikat z badań CBOS-u (CBOS 2021a).

Trzeba jednak zwrócić uwagę na deklaracje poglądów lewicowych przez kobiety – o ile w roku 1990 wskazywało je ponad 30% respondentek, w roku kolejnym wskazania spadły do poziomu nieco ponad 10% i od tego czasu do roku 2019 utrzymywały się na poziomie nieprzekraczającym 25%, a w latach 2004-2015 – na poziomie nieprzekraczającym nawet 15%. Od roku 2016 do 2019 utrzymywały się na poziomie między 15 a 20%, by w roku 2020 osiągnąć poziom 40%, a w roku 2021 – 43% (Scovil 2021; CBOS 2021a). Jednakże w miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców (ich mieszkańcy stanowią około 1/3 populacji Polski) w roku 2020 wśród kobiet w wieku 18-24 lat poglądy lewicowe deklarowało 54% (wśród mężczyzn – 25%), a w roku 2021 w tej samej części populacji aż 62% (wśród mężczyzn – 45%; CBOS 2021a; por. Gębka 2021).

Druga ze wspomnianych kwestii nie odnosi się do poglądów, tylko faktów z zakresu demografii. Chodzi mianowicie o kwestię płodności kobiet w Polsce (ile dzieci rodzą w danym roku kobiety w wieku 15-49 lat oraz w poszczególnych przedziałach wiekowych na 1000 kobiet z tego przedziału). Z analizy danych GUS-u zawartych w *Rocznikach demograficznych* (GUS 2007; 2008; 2009; 2010, 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022) wynika, że w okresie 2006-2021 płodność kobiet w wieku

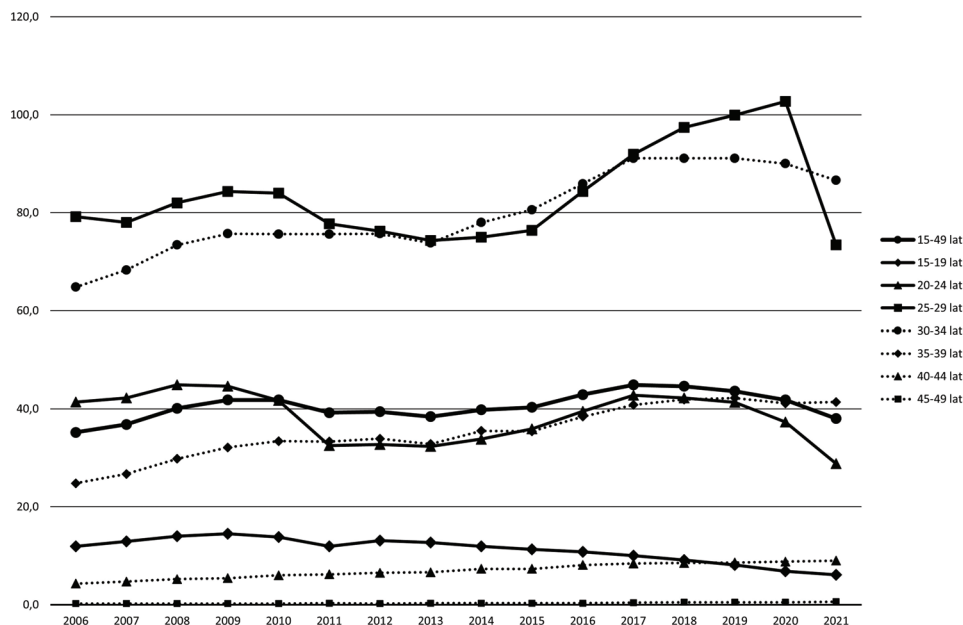

Wykres 13. Płodność kobiet w Polsce w latach 2006-2021 według przedziałów wiekowych (liczba urodzeń na 1000 kobiet)

15-49 lat najwyższy poziom osiągnęła w roku 2017 (44,2 na 1000 kobiet; po wprowadzeniu programu „500+”) i od tego roku zaczęła systematycznie spadać, tendencja ta jest szczególnie widoczna w przypadku przedziałów wiekowych 20-24 lat, 25-29 lat, 30-34 lat, a także 15-19 lat (tu już od roku 2009).

Warto jednak zwrócić szczególną uwagę na płodność kobiet w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców i zmianę, jaka zaszła między rokiem 2020 a 2021 w przypadku kobiet w wieku 20-24 lat i 25-29 lat. W pierwszym z przedziałów wiekowych płodność kobiet w roku 2021 wynosiła 77,2% poziomu płodności z roku 2020, a w przedziale wiekowym 25-29 lat – zaledwie 71,5% (dla porównania dla wszystkich kobiet w wieku 15-49 lat z miast powyżej 100 tys. mieszkańców było to 90,9%, a dla kobiet z przedziałów wiekowych 35-39 lat, 40-44 lat i 45-49 lat płodność wzrosła, przy czym w najstarszym przedziale wiekowym było to 120% poziomu z roku 2020; GUS 2007; 2008; 2009; 2010; 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022).

Spadek płodności w roku 2021 wpisuje się w dłuższy proces, który można próbować wyjaśnić, odwołując się do różnorodnych kwestii. Można np. wskazywać na wyczerpanie się możliwości oddziaływania o charakterze pronatalistycznym programu „500+”. Można tłumaczyć to również pandemią korona-

Wykres 14. Płodność kobiet w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców w latach 2006-2021 według przedziałów wiekowych (liczba urodzeń na 1000 kobiet)

wirusa, która zapewne powstrzymała część decyzji prokreacyjnych. Jednakże wydaje się, że wspomniane uwarunkowania nie wyjaśniają tak znacznego spadku płodności kobiet z miast powyżej 100 tys. mieszkańców z młodszych przedziałów wiekowych (a więc tych, które odpowiadają za większość urodzeń). Zestawiając ten spadek z przywołanymi wcześniej wynikami badań dotyczącymi stosunku młodych ludzi do aborcji oraz ich poglądów politycznych (zwłaszcza w przypadku kobiet) – trudno nie łączyć go jednak z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z końca roku 2020 i całym klimatem społeczno-politycznym, jaki wytworzył się w ostatnich latach wokół przesłanki „eugenicznej” – łącznie z różnego rodzaju obawami i lękami mającymi źródło m.in. w głośnych medialnie tragicznych przypadkach śmierci kobiet będących w ciąży.

Podsumowanie

Analizując przedstawione wyżej wyniki badań z ponad 3 dekad, można zauważyć, że w świadomości społeczeństwa polskiego dość mocno zakorzenił się tzw. „kompromis aborcyjny”, za czym przemawia przewaga opinii, które dopuszczają aborcję w ściśle określonych sytuacjach (trudnych/niebezpiecznych), a nie w sytuacji, gdy kobieta nie chce mieć dziecka lub wskazuje na trudności osobiste czy materialne. Potrzeba było jednak czasu, aby społeczeństwo polskie zmieniło zdanie na temat dopuszczalności aborcji ze względu na trudną sytuację materialną i/lub osobistą kobiety, ponieważ w latach 90. przeważały opinie o dopuszczalności aborcji w takich przypadkach, a różnica w podejściu do tego zagadnienia pojawiła się dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku. Można z jednej strony przypuszczać, że zmiana ta, jak również systematyczny spadek odsetka odpowiedzi wskazujących na dopuszczalność aborcji w sytuacji, kiedy kobieta nie chce mieć dzieci – a więc przesunięcie opinii społeczeństwa w stronę stanowiska *pro-life* – były w dużej mierze efektem pracy, którą przez lata prowadziły środowiska *pro-life*. Z drugiej jednak strony należy postawić pytanie o to, na ile przesilenie, zmiana trendu, widoczne po roku 2016 jest z kolei skutkiem oddziaływań środowisk *pro-choice*, a na ile skutkiem niektórych inicjatyw środowisk *pro-life*. Chodzi tu o pomysły, które nie trafiły we właściwy moment oraz w społeczne oczekiwania i potrzeby. Można przypuszczać, że podjęcie inicjatyw (np. ustawodawczych), wprowadzających różne rozwiązania służące wsparciu rodzin, w których pojawiło się dziecko dotknięte chorobą lub niepełnosprawnością w pierwszej kolejności, a zmiana przepisów dotyczących dopuszczalności aborcji dopiero w drugiej kolejności – mogły spowodować, że społeczny klimat wokół takiej zmiany byłby inny. W obecnej sytuacji uzyskanie przychylnego odbioru przez

większość społeczeństwa dla takich zmian wydaje się, jeśli nie niemożliwe, to z pewnością niezwykle trudne.

Drugą kwestią, na którą trzeba zwrócić uwagę, jest stosunek młodych Polaków do aborcji. Trudno tu nie zgodzić się z opinią Ilony Kawalec z CBOS-u, która – komentując różnice między młodzieżą a dorosłymi – stwierdza: „rozbieżności te z dużym stopniem prawdopodobieństwa wyznaczają kierunek zmian poglądów polskiego społeczeństwa na temat dopuszczalności aborcji w przyszłości. Pokazują również, co czeka obecne rozwiązania legislacyjne, kiedy młode pokolenia uzyskają pełnię decyzyjności politycznej (np. zastąpią na stanowiskach obecnych pomysłodawców zmian prawa aborcyjnego)” (Kawalec 2022, 164). Opinia ta wydaje się tym bardziej uzasadniona, kiedy zwróci się uwagę na zmianę deklaracji młodych Polaków – a zwłaszcza Polek, jaka dokonała się, kiedy Trybunał Konstytucyjny wydawał orzeczenie o niekonstytucyjności przesłanki „eugenicznej”, nie ulega bowiem wątpliwości, że chodzi tu o przesunięcie „w lewą stronę” nie w wymiarze ekonomicznym (ku etatyzmowi), lecz światopoglądowym (ku liberalizmowi obyczajowemu). Można postawić pytanie, czy walka o dostępność aborcji nie stała się dla młodych (a przynajmniej ich części) doświadczeniem pokoleniowym, kształtującym ich tożsamość i poglądy – tak jak kiedyś, dla innych młodych, była to walka z tzw. „komuną”, z narzuconym z zewnątrz ustrojem. Jeżeli odpowiedź na to pytanie okaże się twierdząca, wówczas patrząc w przewidywalną przyszłość – kiedy ci młodzi ludzie zaczną być osobami kształtującymi rzeczywistość społeczno-polityczną (kiedy zaczną stanowić prawo, ale również edukować kolejne pokolenie młodych) – za sukces z punktu widzenia środowisk *pro-life* będzie można uznać powrót w kwestii aborcji do stanu prawnego zbliżonego do tzw. „kompromisu aborcyjnego”.

Konieczne wydaje się również postawienie pytania, które dotyczy nie tylko aborcji, ale ogólnie nauczania Kościoła na temat kwestii moralno-etycznych związanych z życiem ludzkim (jego początkiem i końcem – np. *in vitro*) oraz ze sferą seksualną, do czego nawiązują w swej działalności środowiska *pro-life*. Chodzi mianowicie o to, na ile sposób przekazywania argumentacji dotyczącej tych zagadnień jest jasny i zrozumiały dla współczesnego człowieka – zwłaszcza człowieka młodego (por. Gębka 2021). Pytanie jest tym bardziej zasadne, jeśli spojrzeć na odpowiedzi osób deklarujących się jako praktykujące częściej niż raz tygodniu (por. Gębka 2021), a które – w obliczu dobrze znanego stanowiska Kościoła – nie odrzucają bynajmniej całkowicie dopuszczalności aborcji. Z jednej strony można chociażby rozważyć w tym kontekście np. ewentualny brak zrozumienia różnicy między aborcją bezpośrednią i pośrednią (a więc np. działaniami skierowanym na ratowanie życia matki, gdzie śmierć dziecka poczętego jest skutkiem ubocznym tychże działań, a nie ich celem). Z drugiej strony trzeba zwrócić uwagę na różnego ro-

dzaju lęki pojawiające się w sytuacjach trudnych (np. zagrożenia życia), które faktycznie mogą dotknąć część respondentów (kobiet bezpośrednio, mężczyzn – pośrednio, np. zagrożenie życia żony/partnerki, będącej równocześnie matką innych dzieci). Ich przewyciężenie wymaga postawy heroicznej, na którą nie każdy jest w stanie się zdobyć.

BIBLIOGRAFIA

- CBOS. 1990. *Opinia publiczna p przerywaniu ciąży*. Warszawa: CBOS. BS/180/77/90.
- CBOS. 1991a. *Prawo o aborcji w opinii młodzieży*. Warszawa: CBOS. BS/204/65/91.
- CBOS. 1991b. *Prawo o aborcji w opinii społeczeństwa*. Warszawa: CBOS. BS/111/35/91.
- CBOS. 1992. *Opinia społeczna o przerywaniu ciąży*. Warszawa: CBOS. BS/409/104/92.
- CBOS. 1996a. *Kwestie ideologiczne: prywatyzacja, bezrobocie, aborcja, konkordat*. Warszawa: CBOS. BS/4/4/96.
- CBOS. 1996b. *Nowelizacja ustawy antyaborcyjnej i jej konsekwencje*. Warszawa: CBOS. BS/176/174/96.
- CBOS. 1996c. *Stosunek do aborcji wobec liberalizacji przepisów jej dotyczących*. Warszawa: CBOS. BS/152/150/96.
- CBOS. 1997. *Stosunek do aborcji po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa: CBOS. BS/97/97/97.
- CBOS. 1998. *Stosunek do aborcji po zaostreniu przepisów antyaborcyjnych*. Warszawa: CBOS. BS/20/20/98.
- CBOS. 1999. *Młodzież i dorośli o aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/127/99.
- CBOS. 2002. *Opinie o prawie do aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/191/2002.
- CBOS. 2003. *Opinie o prawnej regulacji przerywania ciąży*. Warszawa: CBOS. BS/139/2003.
- CBOS. 2005a. *Aborcja. edukacja seksualna. zapłodnienie pozaustrojowe*. Warszawa: CBOS. BS/37/2005.
- CBOS. 2005b. *Wartości i normy w życiu Polaków*. Warszawa: CBOS. BS/133/2005.
- CBOS. 2006. *Postawy wobec aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/173/2006.
- CBOS. 2007a. *Między młodością a starością*. Warszawa: CBOS. BS/22/2007.
- CBOS. 2007b. *Opinie na temat aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/152/2007.
- CBOS. 2008. *Kontrowersje wokół różnych zjawisk dotyczących życia małżeńskiego i rodzinnego*. Warszawa: CBOS. BS/54/2008.
- CBOS. 2010a. *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*. Warszawa: CBOS. BS/99/2010.
- CBOS. 2010b. *Opinie na temat dopuszczalności aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/100/2010.
- CBOS. 2011. *Opinie o prawnej dopuszczalności i regulacji aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/102/2011.
- CBOS. 2012. *Opinie o prawie aborcyjnym*. Warszawa: CBOS. BS/160/2012.
- CBOS. 2013. *Wartości i normy*. Warszawa: CBOS. BS/111/2013.
- CBOS. 2016a. *Dopuszczalność aborcji w różnych sytuacjach*. Warszawa: CBOS. BS/71/2016.
- CBOS. 2016b. *Jakiego prawa aborcyjnego oczekują Polacy*. Warszawa: CBOS. BS/144/2016.
- CBOS. 2016c. *Opinie o dopuszczalności aborcji*. Warszawa: CBOS. BS/51/2016.
- CBOS. 2020. *O dopuszczalności przerywania ciąży i protestach po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa: CBOS. 153/2020.
- CBOS. 2021a. *Poglądy polityczne młodych Polaków a płeć i miejsce zamieszkania*. Warszawa: CBOS. 28/2021.
- CBOS. 2021b. *Stosunek Polaków do wybranych zjawisk i zachowań kontrowersyjnych moralnie*. Warszawa: CBOS. 165/2021.

- CBOS. 2023. *Stosunek Polaków do aborcji*. Warszawa: CBOS. 47/2023.
- Gębka, Mikołaj. 2021. Wokół początku i końca ludzkiego życia. Refleksja nad stosunkiem Polaków do wybranych kwestii bioetycznych z zakresu nauczania Kościoła katolickiego w świetle badań opinii społecznej. *Teologia i Moralność* 2(30), Vol 16., 147-167. doi: 10.14746/TIM.2021.30.2.4.
- Gębka, Mikołaj. 2018. (Nie)dopuszczalne ograniczanie liczby potomstwa? Refleksja o aborcji w świadomości społecznej Polaków (na podstawie badań opinii publicznej). *Teologia i Moralność* 2(24), Vol 13., 83-114. doi: 10.14746/tim.2018.24.2.8.
- GUS. 2007. *Rocznik demograficzny*. Dostęp: 02.01.2023. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2022,3,16.html>.
- GUS. 2008. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2009. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2010. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2011. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2012. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2013. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2014. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2015. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2016. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2017. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2018. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2019. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2020. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS. 2021. *Rocznik demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Gwiazda, Magdalena. 2017. Stosunek do aborcji. W: *Młodzież 2016* (seria: Opinie i diagnozy nr 38), red. Mirosława Grabowska i Magdalena Gwiazda, 171-177. Warszawa: CBOS.
- Kawalec, Ilona. 2019. Stosunek do aborcji. W: *Młodzież 2018* (seria: Opinie i diagnozy nr 43), red. Mirosława Grabowska i Magdalena Gwiazda, 164-169. Warszawa: CBOS.
- Kawalec, Ilona. 2022. Stosunek do aborcji. W: *Młodzież 2021* (seria: Opinie i diagnozy nr 49), red. Mirosława Grabowska i Magdalena Gwiazda, 158-165. Warszawa: CBOS.
- Kongregacja Nauki Wiary. 1974. *Deklaracja o sztucznym poronieniu „Quaestio de abortu procurato”*.
- Kongregacja Nauki Wiary. 1987. *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania. Odpowiedzi na niektóre aktualne zagadnienia „Donum vitae”*.
- Malanowski, Jan. 1960. *Stosunek społeczeństwa do przyrostu naturalnego (badania przeprowadzone na zlecenie Towarzystwa Świadomego Macierzyństwa)*. Warszawa: Ośrodek Badania Opinii Publicznej przy „Polskim Radio”. Dostęp: 02.06.2023. http://public.kantarpolska.com/archiv_files/9_035.pdf.
- Matłacz, Agnieszka. 2020. *Dziś TK zajmie się przepisami o aborcji z powodu ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu*. Dostęp: 02.01.2023. <https://www.prawo.pl/prawo/aborcja-eugeniczna-polyi-min-w-przypadku-ciezkiego-uposledzenia,503964.html>.
- OBOP. 1994. *Polacy o prawnym zakazie przerywania ciąży*. Warszawa: Telewizja Polska S.A. OBOP, 43/94.
- OBOP. 1995b. *Polacy o aborcji*. Warszawa: Telewizja Polska S.A. OBOP, 73/95.
- OBOP. 1996. *Opinie o dopuszczalności aborcji*. Warszawa: OBOP, 32/96.
- OBOP. 1997a. *Czy przerywanie ciąży powinno być dozwolone. czy nie?*. Warszawa: OBOP, 002/97.
- Paweł VI. 1968. *Encyklika o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego „Humanae vitae”*.
- Scovil, Jonathan. 2021. Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków. W: *Młodzi Polacy w badaniach CBOS 1989-2021* (seria: Opinie i diagnozy nr 48), red. Mirosława Grabowska, 49-64. Warszawa: CBOS.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. 1956. Dz.U. z 1956 r, nr 12, poz. 61.

Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. 1993. Dz.U. z 1993 r, nr 17, poz. 18 z późn. zm.

Aneks

Komunikaty z badań CBOS i OBOP, na podstawie których zostały opracowane wykresy (jeśli nie zaznaczono inaczej). W zestawieniu i na wykresach podano datę publikacji raportu. Data przeprowadzenia badania była na ogół wcześniejsza o 1-2 miesiące. Gwiazdki przy niektórych datach publikacji zastosowano w celu odróżnienia na wykresach badań opublikowanych w tym samym miesiącu (*, **) bądź wskazania badania odbiegającego od innych (***)

Tabela I. Zestawienie komunikatów badań wykorzystanych do przygotowania wykresów

Data publikacji	Ośrodek badawczy	Numer komunikatu	Data publikacji	Ośrodek badawczy	Numer komunikatu
XI 1992	CBOS	BS/409/104/92	X 2007	CBOS	BS/152/2007
VII 1995	OBOP	73/95	VII 2010**	CBOS	BS/99/2010
III 1996	OBOP	32/96	VII 2010*	CBOS	BS/100/2010
X 1996	CBOS	BS/152/150/96	IX 2011	CBOS	BS/102/2011
XI 1996	CBOS	BS/176/174/96	XII 2012	CBOS	BS/160/2012
I 1997	OBOP	002/97	VIII 2013	CBOS	BS/111/2013
VII 1997	CBOS	BS/97/97/97	IV 2016	CBOS	BS/51/2016
VIII 1999	CBOS	BS/127/99	V 2016	CBOS	BS/71/2016
XI 2002	CBOS	BS/191/2002	X 2016	CBOS	BS/144/2016
IX 2003	CBOS	BS/139/2003	XII 2020***	CBOS	153/2020
II 2005	CBOS	BS/37/2005	III 2021	CBOS	28/2021
VIII 2005	CBOS	BS/133/2005	XII 2021	CBOS	165/2021
XI 2006	CBOS	BS/173/2006	IV 2023	CBOS	47/2023

MIKOŁAJ GĘBKA – doktor, socjolog, adiunkt na Wydziale Teologicznym UAM, absolwent Podyplomowego Studium Rodziny na WT UAM, zainteresowania naukowe: socjologia rodziny.